

School, Bewegen en Sport: de uitvoering

Verslag vanuit het perspectief van de onderzoeker

Scholen worden overstelpt met vragen voor deelname aan onderzoek. Waarom zou een school daaraan meedoen? Dit artikel beschrijft ervaringen met de uitvoering van een verdiepingsonderzoek binnen het grote landelijke onderzoek School, Bewegen en Sport, een onderzoek naar het beweeg- en sportgedrag van leerlingen. Het biedt een kijkje achter de schermen. Door: *Mirjam Stuij*

Achtergrond: het onderzoek School, Bewegen en Sport

School, Bewegen en Sport is een onderzoek op totaal 127 basisscholen en 62 scholen in het voortgezet onderwijs verspreid over heel Nederland, uitgevoerd door het W.J.H. Mulier Instituut. Hierin wordt onderzocht wat de invloed van de school(omgeving) is op het beweeg- en sportgedrag van de leerlingen. Leerlingen uit de groepen 7 en 8 van het primair onderwijs (PO) en de eerste en derde klas van het voortgezet onderwijs (VO) hebben daaraan meegewerkt (zie verder elders in dit nummer). Dit artikel gaat voornamelijk in op de onderzoekservaringen met het verdiepings-

onderzoek dat op zeven basisscholen en zes middelbare scholen is uitgevoerd. De leerlingen uit dit verdiepingsonderzoek vulden een vragenlijst in en hebben gedurende een week een versnellingsmeter gedragen. Daarnaast zijn hun lengte en gewicht gemeten. Ook werd door iemand uit de directie of een vakleerkracht lichamelijke opvoeding (LO) een vragenlijst ingevuld.

Waarom deelnemen aan onderzoek?

Door middel van een random steekproef is een groot aantal scholen in het PO en VO verspreid over het hele land geselecteerd om te

(Brom)fietsen van en naar school

Speelvoorzieningen op het schoolplein

benaderen voor deelname aan het algemene onderzoek of het verdiepingsonderzoek. Alle scholen hebben een brief met informatie over het onderzoek ontvangen. In de weken erna zijn de scholen (op volgorde) telefonisch benaderd met de vraag of zij wilden deelnemen. Hiervoor was bij het Mulier Instituut een belteam opgezet en werd met een vast belprotocol gewerkt. De reacties varieerden van een resoluut 'nee' tot zeer enthousiast. De weigeringen kwamen vaak voort uit een overdosis aan (vragen voor) deelname aan onderzoek. Dit is zeer begrijpelijk, aangezien scholen een gewilde en interessante onderzoeksgroep zijn, maar hun prioriteit natuurlijk lesgeven is. Aan de andere kant is het echter belangrijk voor een school om zich te blijven ontwikkelen in de richting van de eisen die de huidige maatschappij stelt. En daarvoor is onderzoek nodig. Onderzoek is gericht op die ontwikkeling (of zou dat althans moeten zijn). Daarbij is het belangrijk voor een school om af te wegen of een bepaald onderzoek de moeite waard is en niet te veel tijd in beslag neemt. Daarnaast moet een onderzoek zeer zorgvuldig worden uitgevoerd. Dit artikel is bedoeld om een kijkje in de keuken te bieden, waarin zowel de opzet als de uitvoering van het onderzoek School, Bewegen en Sport worden beschreven.

Allereerst: de opzet

Hoe kan een bepaalde onderzoeksvraag het best beantwoord worden? Na uitvoerig literatuuronderzoek om op een rij te zetten wat er al bekend is, het raadplegen van ervaringsdeskundigen en uitgebreide besprekingen, ontstaat er een plan. Bekend is dan welke onderzoeksgroep het meest interessant is, welke onderzoeksmethoden het meest geschikt lijken, en hoe het onderzoek eruit moet gaan zien. In ons geval begon toen het ontwikkelen van protocollen en vragenlijsten en de zoektocht naar versnellingsmeters.

Om te testen of alles werkte, hebben we vervolgens proefgedraaid op vier scholen die we via via daartoe bereid hebben gevonden. De versnellingsmeters werden uitgedeeld, de leerlingen gemeten en gewogen en de vragenlijsten afgenomen. De versnellingsmeters werden (gelukkig allemaal) weer ingeleverd. Daarnaast hebben we met de leerlingen groeps gesprekken gevoerd over het onderzoek. Wat vonden ze ervan? Met name de vragenlijsten zijn hierin uitvoerig besproken. Snapten ze wat we bedoelden? Hoe was het om in te vullen? Aan de hand van deze ervaringen en gegevens zijn we weer met de opzet van het onderzoek aan de slag gegaan. De vragenlijsten werden bijgesteld en er werd gekozen voor groep 7 in plaats van groep 6, omdat voor de jongste groep de vragenlijst iets te lastig bleek. Protocollen werden nog iets bijgeschaafd.

Vervolgens hebben we voldoende scholen bereid gevonden om deel te nemen en het onderzoek kon gepland worden. Wat betreft het verdiepingsonderzoek bleek die planning niet eenvoudig. Wij hadden maar een bepaalde periode de beschikking over de versnellingsmeters en de vragenlijsten moesten bij de leerlingen op een maandag worden afgenomen, omdat ze moesten terugkijken over de voorafgaande week. Daardoor was de flexibiliteit van onze kant uit niet heel groot. Gelukkig waren de scholen heel flexibel. Aan alle ouders van leerlingen die in de deelnemende klassen zaten, is van te voren toestemming gevraagd (PO) of de mogelijkheid gegeven om te weigeren (VO). Dit gebeurde door middel van een informatiebrief en een retourstrookje. Zo wisten we hoeveel leerlingen zouden deelnemen. Na wat passen en meten en bellen en mailen met de contactpersonen op de scholen, was er een strak schema opgesteld. We wisten welke school wanneer en door wie bezocht moest worden. En dan eindelijk ... het veld in!

MULLER INSTITUUT

Invullen van de leerlingenvragenlijst

spanning, op ons te wachten. Mogelijk ook omdat ons bezoek een welkome afwisseling was op het normale programma. De verschillende onderzoeksonderdelen konden van start gaan!

Vermist: versnellingsmeter nr. 34

Het dragen van een beweeg- of versnellingsmeter wordt over het algemeen gezien als een objectieve methode om het beweggedrag te meten. Hoewel er wel wat kanttekeningen bij te plaatsen zijn, is het, zeker in combinatie met een vragenlijst, een goede manier om gegevens over het beweeg- en sportgedrag te verzamelen. Na uitgebreid literatuuronderzoek en gesprekken met experts, hebben we gekozen voor de ActiGraph versnellingsmeter. Dit is een rood apparaatje ter grootte van een lucifersdoosje dat met een elastieken band op de heup wordt gedragen (zie foto 4). De ActiGraph registreert versnellingen in het verticale vlak en drukt deze uit in zogenaamde 'counts' per minuut. Hoe hoger de intensiteit van een bepaalde activiteit, des te groter de versnellingen en dus hoe hoger het aantal counts per minuut.

Aan de leerlingen werd gevraagd om het apparaatje gedurende zeven dagen te dragen en alleen af te doen tijdens het slapen en tijdens het douchen, zwemmen of andere watergerelateerde activiteiten. Daarnaast kregen ze een formulier mee met een gebruiksaanwijzing en de mogelijkheid om een reactie op te schrijven. Het uitdelen van de ActiGraphs leverde verschillende reacties op. Daarbij waren er vooral verschillen tussen leerlingen uit het basisonderwijs en leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Waar de leerlingen uit het PO over het algemeen erg nieuwsgierig waren, veel vragen stelden en het leuk vonden om zo'n ding te dragen, waren de leerlingen uit het VO wat kritischer ten opzichte van het uiterlijk vertoon. Hoewel dat laatste uiteindelijk toch wel mee bleek te vallen, aangezien het apparaatje zowel op als onder de kleding gedragen kon worden. Het eerste uur na het uitdelen werd er door de leerlingen nog wel wat extra 'gestuiterd', maar daarna was de nieuwg-

Bepakt het land door

Elke school werd vrijwel steeds door een onderzoeker en assistent bezocht. Het eerste bezoek vond plaats op een dinsdag om de versnellingsmeters uit te delen en de leerlingen te meten en te wegen. Op de maandag erna werden de versnellingsmeters weer opgehaald en vulden de leerlingen de vragenlijsten in. Als dank voor hun deelname kregen de leerlingen aan het eind een cadeaubon. Dat betekende dat er op zo'n dag nogal wat mee moest worden gesjouwd. Met een grote rugtas vol versnellingsmeters en een weegschaal, de lengtemeter in de ene hand en de routebeschrijving in de andere, gingen we op pad met de fiets en het openbaar vervoer of de auto bij de minder goed bereikbare scholen. Op vrijwel alle scholen werden we hartelijk ontvangen door de contactpersoon. Het enthousiasme en de interesse van de groepsleerkrachten en/of de vakleerkrachten LO was groot en de leerlingen zaten, soms vol

Op welke dagen heb jij vorige week bij een sportclub, sportschool of dansschool gesport? En hoe lang heb je op die dagen bij een sportclub, sportschool of dansschool gesport?

	niet gedaan	korter dan een half uur	half uur tot één uur	één uur tot anderhalf uur	anderhalf tot twee uur	meer dan twee uur
maandag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
dinsdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
woensdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
donderdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
vrijdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
zaterdag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
zondag	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Was dit voor jou een normale week?

- ja
- nee, in een normale week sport ik vaker bij een sportclub of sportschool
- nee, in een normale week doe ik minder bij een sportclub of sportschool

Figuur 1 Voorbeeld van een vraag over het beweeg- en sportgedrag uit de leerlingenvragenlijst.

De versnellingsmeter

heid er wel af en bleek het maar een gewoon apparaatje waar niks aan te zien was.

Zeven dagen later werden de ActiGraphs weer op de school verzameld. Dit was voor ons steeds het spannendste moment: heeft iedereen de versnellingsmeter bij zich? De beweegmeter moest namelijk de dag erop aan leerlingen van een nieuwe school worden uitgedeeld. In zeven weken tijd hebben 438 leerlingen een versnellingsmeter gedragen. In de meeste gevallen hadden de leerlingen de versnellingsmeter netjes bij zich, met dank ook aan de betrokken leerkrachten die hier toezicht op hielden. In een aantal gevallen kon een vergeten versnellingsmeter nog snel even thuis worden opgehaald of op school worden bezorgd, in een aantal andere gevallen duurde dat wat langer en werd de versnellingsmeter per post nagestuurd. Uiteindelijk zijn alle apparaatjes ingeleverd. Slechts één apparaatje heeft het onderzoek niet overleefd. Hoewel deze aspecten nog wel wat stress hebben opgeleverd bij de onderzoekers en wat moeite hebben gekost bij een aantal leerkrachten, hebben de leerlingen die deze versnellingsmeters hebben gedragen voor een erg rijke gegevensbron gezorgd.

Een gewichtige kwestie

Een deel van het onderzoek gaat in op het actuele thema overgewicht en obesitas en welke rol de school daar op het gebied van sport- en bewegen mogelijk in kan spelen. Daarom zijn de leerlingen uit het verdiepingsonderzoek langs de meetlat en op de weegschaal gezet. Hiervoor was van te voren een zorgvuldig protocol opgesteld. Zo werden de leerlingen in hun kleren, maar zonder schoenen gewogen en werd in geen enkel geval het gewicht en de lengte aan de leerling doorgegeven. De reden voor dit laatste punt was tweeledig. Ten eerste omdat kinderen op deze manier niet hun lengte en gewicht onderling konden vergelijken, om precare situaties te vermijden. Ten tweede vroegen we in de vragenlijst aan de leerlingen hoeveel zij wogen en hoe lang zij waren. Dit omdat we van de leerlingen in het algemene onderzoeksdeel met alleen vragenlijsten ook de lengte en het gewicht wilden weten en zo konden beoordelen hoe betrouwbaar deze zelfrapportage was.

In vrijwel alle gevallen werden meerdere kinderen tegelijk in een kleedkamer of andere aparte ruimte ontvangen. Er zijn geen kinderen geweest die alsnog weigerden om deel te nemen en vervelende situaties hebben zich dan ook niet voorgedaan.

De vragenlijsten

Aangezien een versnellingsmeter alleen registreert 'in welke mate'

er bewogen wordt, maar niet in welke vorm, hebben we de leerlingen ook een vragenlijst voorgelegd over hun beweeg- en sportgedrag in de week dat ze de versnellingsmeter droegen. Daarnaast wilden we ook meer informatie over hun motieven om te sporten en bewegen en hun ervaringen daarmee.

Zoals eerder vermeld, is een eerdere versie van de vragenlijst uitgebreid door leerlingen uitgeprobeerd en is er met hen over gesproken. Ook zijn er verschillende versies voorgelegd aan (ervarings)deskundigen. Aan de totstandkoming is erg veel zorg en aandacht besteed. Het invullen door de leerlingen mocht niet te lang duren en de vragenlijst moest geschikt zijn voor leerlingen van groep 7 tot en met de derde klas. In figuur 1 is een voorbeeld weergegeven van een vraag over het sportgedrag. De overige vragen over het sport- en beweggedrag zijn op dezelfde manier geformuleerd.

Iedere leerling vulde zijn of haar eigen vragenlijst in. Dat gebeurde in een klaslokaal door een hele groep tegelijkertijd. Bij het verdiepingsonderzoek waren er één of twee onderzoekers aanwezig om uitleg te geven en vragen van leerlingen te beantwoorden. De betrokkenheid van de leerkrachten en de aandacht van de leerlingen hebben wij als zeer positief ervaren, hoewel bij sommige leerlingen, met name in het VO, het vooruitzicht op de cadeaubon ook erg hielp. Omdat we ook informatie over de school nodig hadden, heeft een vertegenwoordiger van de school ook een vragenlijst ingevuld. In de meeste gevallen was dit een lid van de directie of een vakleerkracht LO. Deze vragenlijst ging onder andere over beweeg- en sportvoorzieningen op en om de school, de waardering ervan en de verkeerssituatie rond de school. Hiermee is het mogelijk om te zoeken naar verbanden tussen het beweeg- en sportgedrag van de leerlingen op en buiten school en de school(omgeving).

Hoe nu verder?

Op dit moment worden alle gegevens verwerkt en gecontroleerd om daar vervolgens analyses op te kunnen doen. Dat is een proces dat nogal wat tijd in beslag neemt, aangezien er heel veel informatie is verzameld. Zoals aan het begin is gezegd, is het onderzoek bedoeld voor de school en het onderwijs in Nederland. Daarom vinden wij het belangrijk dat de scholen die hebben deelgenomen ook inzicht krijgen in de resultaten en maken we voor elk van hen een schoolrapportage. Hierin staan de resultaten van de eigen school afgezet tegen alle PO- of VO- scholen. Zo kunnen zij zelf zien waar zij staan ten opzichte van de rest van de scholen en bekijken of ze veranderingen willen en kunnen aanbrengen. De eindrapportage wordt in juni 2010 verwacht. Hierin zullen nadere analyses aan bod komen en worden ook algemene conclusies getrokken over de invloed van de school(omgeving) op het beweggedrag van de leerling. Door middel van een implementatieplan met verschillende onderdelen, proberen we deze informatie weer terug te koppelen naar de praktijk. Dat is het belang van onderzoek.

Voor meer informatie over het onderzoek:

zie www.mulierinstituut.nl/school

Correspondentie:

school@mulierinstituut.nl